

УДК 069-043.86:[338.48(100):(477)]

РОМАНУХА О. М.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

В роботі досліджено музей як фактор активізації міжнародного туризму в Україні. Визначено роль музею в розвитку туризму, надано оцінку відповідності сучасної музейної інфраструктури вимогам ринку, проаналізовано загальну динаміку розвитку музеїв України. Виявлено залежність туристичної активності в країні від методів роботи музеїв. Розглянуто проблеми, що заважають розвитку українським музеям.

Ключові слова: туризм; музеї; розвиток; культура, економіка; модернізація.

ROMANUKHA O. M.

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih

THE DEVELOPMENT OF MUSEUMS AS A FACTOR OF INTENSIFICATION OF INTERNATIONAL TOURISM IN UKRAINE

This article deals with role of the museums in the development of the international tourism in Ukraine. This problem is very actual. Advanced countries turned museums into the basis of their touristic business and provided the growth of the adjective branches of their economy. This experience can be used by Ukraine. Unfortunately during last years the state support of the museums was very small. The number of museums increase, but their financing and the quantity of their visitors reduce. As a result the touristic streams are misbalanced, outbound tourism dominate under inner tourism. In consideration of this situation the program of the museum modernization must be taken. It needs to increase financing, to engage investors, to update methods and forms of the museums' activity, to establish government agency which create positive image for museums and position them as the place of the family recreation.

Key words: tourism, museums, culture, economy, modernization.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток суспільства породжує нові явища в економічному житті. Яскравим прикладом чого є туризм. Активізувавшись наприкінці XIX ст., в XXI ст. він вже набув небувалих темпів розвитку. Перетворившись на інтегруючий фактор багатьох сфер людського буття, туризм став одним з стовпів світової економіки, засобом зняття міжнаціональної конфронтації, підвищення рівня освіченості людей та ін. Сьогодні залежність рівня розвитку країни від рівня розвитку туристичної галузі в ній – прямопропорційна. Туризм сприяє зростанню кількості відвідувачів, що наповнює державний бюджет, а уряд в свою чергу дбає про стан наявної інфраструктури, рекреаційні зони, культурно-історичні ресурси країни. Тенденції розвитку міжнародного туризму показують, що культурно-історичні ресурси стають головним об'єктом туристичної уваги. Музеї притягують до себе все більше відвідувачів, трансформують засади своєї діяльності, переходять до соціально-ринкової моделі функціонування. У світі музей перестає бути місцем зберігання пам'яток історії та культури, на противагу цьому стає частиною економіки регіону, іміджевої політики країни.

Аналіз останніх досліджень. Музей як фактор активізації міжнародного туризму привертає до себе все більше уваги в наукових колах. Серед узагальнюючих робіт варто відзначити працю Кифяк В.Ф. [1]. У своїй розробці автор дослідив головні аспекти організації туристичної діяльності в Україні, організаційні питання з відкриття та налагодження роботи туристичної фірми, відзначив важливу роль культурного туризму в розвитку туристичної галузі. Перспективи розвитку музеїв та їх місця у сучасному суспільстві досліджувала Бекетова В.М. [2]. Вона торкнулася соціокультурних аспектів функціонування музеїв, їх впливу на суспільство та рівень популярності серед людей. Основні тенденції розвитку туризму в Україні вивчав Січко С.М. [3]. Дослідник детально проаналізував проблеми, що заважають цьому процесу, відзначив позитивні зрушення у збільшенні фінансування туристичної галузі з боку держави, звернув увагу на міжнародні туристичні потоки.

Виділення невирішених раніше завдань. Як бачимо, роль музею в активізації міжнародного туризму не знаходиться на периферії наукових студій. Проте його вивчення часто зводилося до проблем соціокультурної ролі музеїв у розвитку суспільства чи важливості розвитку культурного туризму у становленні туристичної галузі країни. У той же час бракує досліджень щодо економічної ефективності музеїв, їх ролі в активізації економіки країни, як важливого об'єкту туристичної галузі. Чи не єдиним виключенням у даному випадку є дослідження О. Кузьмук щодо значення музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни [4]. У своїй роботі автор не лише показує проблеми сучасної музейної сфери, але й звернув увагу на світовий досвід у вирішенні цього питання.

Отже, рівень наукової розробки проблеми її суспільне значення, зумовили актуальність дослідження музеїв як фактору активізації міжнародного туризму. Більш комплексного вивчення потребують питання ролі музею в розвитку туризму, відповідності сучасної музейної інфраструктури

вимогам ринку, динаміки розвитку музеїв України, залежності туристичної активності в країні від методів роботи музеїв. Необхідність подальших розробок показує і постійна трансформація політично-економічної ситуації в Україні та світі, що дзеркально відображається на стані туристичної галузі.

Мета статті полягає у визначенні ролі музеїв у розвитку міжнародного туризму в Україні.

Цілі статті. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: з'ясування ролі музею в розвитку туризму; встановлення відповідності сучасної музейної інфраструктури України вимогам ринку; вивчення залежності туристичної активності в країні від методів роботи музеїв; визначення проблем, що заважають нормальному розвитку музеїв.

Викладення основного матеріалу. Музеї відіграють важливу роль у розвитку туризму. Вони сприяють підвищенню соціального статусу регіонів, детермінують розвиток туристичної інфраструктури – доріг, готелів, системи громадського харчування, зумовлюють створення нових робочих місць. Передові країни світу вже давно перетворили музеї на основу власного туристичного розвитку, забезпечивши собі зростання економіки у суміжних з туризмом та музеями сферах. Для них музей став симбіозом культури, освіти, науки та економіки. Переїняття цього досвіду могло дати Україні значний економічний поштовх, сприяти консолідації суспільства. Проте обраний шлях виявився протилежним. Головна увага у розвитку туристичної сфери України приділялась курортним зонам, акцент робився на лікувально-оздоровчий вид туризму. Музей не отримав належної уваги ні в Законі «Про туризм», ні в «Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів України на період до 2022 року». Як бачимо не отримавши належної підтримки на державному рівні музей розглядався як суміжний, а не провідний суб'єкт туристичної діяльності [5].

Акцент на розвитку рекреаційних зон був обумовлений специфікою туристичного потоку 90-х років ХХ ст. Притік іноземних туристів з числа громадян пострадянських республік, що віддавали перевагу відпочинку на морі, сприяли цьому. Проте більш ширше знайомство зі світом, невідповідність світовим нормам української санаторно-курортної бази, її застарілість, політична ситуація, поступово зменшувало їх потік. Для туристів Європи, Північної Америки та Сходу, Україна була цікавою лише своєю колоритністю, природою, культурою, історією. Центром концентрації чого був музей. На жаль, фінансова державна підтримка Міністерства культури України протягом 2000-2016 рр., як можна побачити з таблиці 1, не перевищувала 0,004-0,005% від загальних витрат річного бюджету. Це мало згубний вплив на музейну сферу. Переорієнтація уваги туристів на нові об'єкти ставала не можливою через їх невідповідність світовим нормам, недосконалість інфраструктури, застарілість використовуваних методів у своїй роботі.

Таблиця 1

Фінансування Міністерства культури України (млрд грн.)*

Рік	Всього загальний фонд	Оплата праці загальний фонд	Видатки розвитку загальний фонд	Всього спец. фонд	Оплата праці спец. фонд	Видатки розвитку спец. фонд	Разом	Відсоток від загально-бюджетних витратків
2017	4	0,8	0,1	0,3	0,04	0,016	4	0.005
2015	2,2	0,4	0,03	0,2	0,035	0,018	2,4	0.004
2010	1,6	0,2	0,01	0,12	0,025	0,012	1,7	0.004
2005	0,6	0,06	0,014	0,07			0,6	0.005
2000	0,2	0,02		0,02	0,003		0,2	0.005

* складено за даними [6]

Як наслідок при загальній динаміці зростання туристів у світі, Україна не мала притоку іноземців. Протягом 1990-2016 рр. кількість міжнародних туристів за даними Всесвітньої туристичної організації збільшилась майже у 3 рази. Як ми можемо бачити з таблиці 2 їх чисельність зросла з 458 млн чоловік у 1990 році до 1 235 млн чоловік у 2016 році. Відповідно цього зросла й їх частка в державах, що надавали туристичні послуги. Так, в США кількість відвідувачів збільшилася з 43 млн у 1995 р. до 76 млн у 2016 р. Протягом даного періоду, на 0,6 млн осіб виріс потік міжнародних туристів в Російській Федерації. У цей же час в Україні відбуваються зворотні процеси. Якщо у 2000 році її відвідало 0.38 млн іноземних туристів, то у 2016 р. цей показник сягав 0.15 млн осіб. Звісно, політична ситуація була головною причиною зменшення туристичного потоку, про те взявши до уваги туристичні смаки можна сказати, що Україна у більшості випадків не була цікава іноземцям. Згідно з даними соціологічних опитувань, половина міжнародних туристів цінує під час подорожі дозвілля, важливу роль в якому займають музеї та історичні комплекси. За даними соціологічних опитувань проведених у 2004 р. 52% туристів вказали метою своєї подорожі – дозвілля. У 2015 р. їх кількість становила 53% [7]. Зважаючи на це цілком закономірним є те, що країнами

лідерами за кількістю прийнятих міжнародних туристів були США, країни Європейського Союзу, Китай, Туреччина, Російська Федерація. Згадані держави мають багату історію, розвинену інфраструктуру, значну кількість історико-культурних центрів, музеїв, парків розваг.

Таблиця 2

Динаміка міжнародного туризму*

Млн. осіб		Рік					
		1990	1995	2000	2004	2010	2016
Усього у світі		458	591	686	763	935	1 235
США	в'їхало		43	51	46	60	76
	виїхало		51	61	62	62	75
Японія	в'їхало	3	3	5	6	9	20
	виїхало	11	15	18	17	16 (2008)	
Росія	в'їхало		1.8	2.2	2.2	2	2.4
	виїхало		2	4	6	12	17
Україна	в'їхало			0.38	0.44	0.33	0.15
	виїхало			0.29	0.44	0.3	0.3

* складено за даними [8, 9]

Підтверджують це і дані статистики. На 2015 р. кількість музеїв в США становила 9 005 одиниць, Російській Федерації – 2 731, Японії (у 2011 р.) – 1 262, Україні – 564 [10]. При цьому загальносвітові темпи приросту музеїв в цей час становили в середньому 10 % за п'ятиріччя [11]. На 2016 р. кількість музеїв сягала за даними журналу «Museum» близько 40 тис., половина з яких припадала на країни лідери туристичної сфери (США, Європейський Союз, Туреччина, Китай, Російська Федерація).

При цьому, якщо за динамікою росту кількості музеїв Україна не сильно відставала від світових лідерів, то за якістю послуг та цікавістю експозицій потребувала кардинальних змін. Збільшення кількості музеїв в Україні протягом 1991-2013 років відбувались в рамках загальносвітової тенденції близько 10% в рік. Лише з 2013 року відбулося незначне зменшення їх кількості в рамках тих самим 10%. Причина цього анексія Криму та військовий конфлікт на Сході України, що порушило роботу значної кількості даних установ.

Одночасно з цим дивним виглядає ситуація зменшення кількості відвідувачів музеїв в Україні. В Україні протягом 1991-2015 років кількість відвідувань музеїв зменшилась з 32 до 15 млн осіб, у той час як в країнах, що мали найбільшу кількість музеїв в світі, вона збільшувалась. В Японії вона зросла з 73 млн до 125 млн, Російській Федерації - з 75 млн у 1995 році до 119 млн у 2015 році, а в США за даними «American Alliance of Museums» у 2016 р. музеї відвідала рекордна кількість людей – 850 млн [12]. Звісно методи підрахунку відвідувачів музеїв узагальнюють кількість відвідувачів і не завжди виокремлюють внутрішніх туристів від зовнішніх. Проте зіставляючи ці данні з кількістю в'їзних туристів, динамікою росту музеїв в країнах та кількістю відвідувачів можна впевнено сказати про взаємозалежність даних процесів.

Виходячи з цього можна сказати, що кількість музеїв відіграє часткову роль у збільшенні притоку міжнародних туристів, більше значення має їх робота. Саме зменшення фінансування, зниження ефективності використання музейного ресурсу урядом, застарілість підходів у роботі, призводило до зменшення кількості не лише міжнародних туристів, але й внутрішніх. Дана ситуація призводила до незбалансованості туристичних потоків в Україні. Кількість людей, що виїхали з країни перевищували кількість, що в'їхали, протягом усього періоду. Подібна ситуація була і в Російській Федерації. Лише США мали значні темпи приросту іноземних туристів. Основними причинами цього були: низька якість послуг та комфорту музеїв; відсутність конкурентоспроможної інфраструктури; застарілі підходи у роботі; брак інформації про музейні пропозиції; поганий стан будівлі, інтер'єрів, території; рідка зміна експозицій; недостатньо високий рівень пропонованих музеями програм; грубість доглядачів; цінова політика.

У даній ситуації цінним є досвід США. Вони давно перетворили музеї не лише на культурно-освітні заклади, але й важливу частину своєї економіки. Країни лідери туристичного ринку розглядають музей як важливий чинник соціально-економічного розвитку, один із факторів формування конкурентоспроможності країни в сучасному глобалізованому світі. Вони дивляться на музей як складову в розв'язанні економічних, політичних і соціальних проблем, трансформують їх роботу у відповідності до вимог часу.

Для прикладу, в США музеї найбільш відвідувані місця. Їх відвідують більше ніж великі спортивні змагання, парки розваг. Музейна структура США унікальна у цьому плані. Так, лише музейний комплекс Смітсоновського інституту США у 2016 р. відвідало 31 млн осіб, що більше ніж в усій Україні [13]. Для порівняння кількість відвідувачів в «Ермітаж» (Російська Федерація), не дивлячись на його авторитетність, була не високою. У 2007 р. його відвідало 2,4 млн осіб, 2012 р. 2,9 млн осіб, з яких близько 1 млн осіб

становили іноземні туристи, 2014 р. 3,2 млн осіб, серед яких 1 млн осіб був іноземцями [14]. Це при тому, що найбільшу увагу відвідувачів у всьому світі привертають Art та історичні музеї.

Модернізація музейної діяльності сприяє зростанню кількості туристів та збільшенню надходжень до бюджету, організації додаткових робочих місць у суміжних сферах. Для прикладу, у 2015 р. музеї США принесли бюджету країни більше 21 млрд дол. та забезпечили робочими місцями півмільйона людей. Виробництво пов'язане з сферою культури та мистецтва склало там 4,32% від усього загалу американської економіки у розмірі 698 млрд дол. та забезпечило роботою 18 млн громадян. Це більше ніж будівництво (587 млрд дол.) чи транспортна сфера (464 млрд дол.). Некомерційне мистецтво та індустрія культури принесли бюджету США 135 млрд дол., 4 млн робочих місць, що у свою чергу податковими відрахуваннями поповнило місцеві, державні чи федеральні бюджети ще на 22 млрд дол. за рік [12].

Сьогодні передові музеї світу у контексті розвитку культурного туризму відходять від соціально-обслуговуючої моделі до моделі ринково-сервісної. Вони перетворюються на місце дозвілля, освіти та культурного збагачення. Їх експозиції стають більш динамічними, відкритими для відвідувачів, цікавими з позиції маркетингу. Одним з прикладів цього є так звані інтерактивні музеї, які мають абсолютно нестандартну філософію в організації. Тут відвідувачі безпосередньо контактують з експонатами, а в залах неможна зустріти таблички «руками не чіпати». Діти можуть розглядати експонати, вивчати їх, експериментувати, розвиваючи свої знання і логічне мислення. Крім цього музеї намагаються стати місцем дозвілля усіх вікових категорій населення, перетворитися на науково-освітній, сімейний розважальний центр. Вони модернізують підходи у роботі, запроваджують нові види послуг: проведення конференцій, ділових зустрічей, святкування весілля, днів народження. Музей стає відкритим для людей з обмеженими можливостями, скрутним матеріальним становищем (методом волонтерської роботи), використовуючи технічні засоби знімає мовні бар'єри.

Отже, роль та значення музею в розвитку туристичної галузі значна. Як засвідчує світовий досвід музеї вже давно перетворилися на частину національних економік та засіб залучення міжнародних туристів. В умовах пошуку економічної стратегії виходу з кризи, засобів консолідації суспільства, музей може стати ефективним рішенням. Модернізація музейної сфери сприятиме активізації музейного туризму, внутрішній мобілізації та адаптації до умов ринку, отриманню прибутків, формуванню ділової політики, визначення стратегії. Економічний ефект від діяльності музеїв даватиме туристичній галузі значні прибутки в суміжних сферах, при одночасно низькій рентабельності діяльності самого музею. З цією метою уряду необхідно розробити комплексну програму спрямовану на модернізацію музейної сфери: збільшення асигнувань з бюджету; залучення інвесторів; оновлення підходів та методів до роботи музеїв; створення державної агенції з питань формування позитивної іміджевої політики музеїв як в країні, так і за її межами; позиціонування оновленого музею як місця колективного відпочинку усієї родини.

Література

1. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. - 300 с.
2. Бекетова В.М. Музей і майбутнє: тенденції розвитку музеїв у світі на межі тисячоліть / В.М. Бекетова // Сайт музеї Дніпропетровщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://museum.dp.ua/article0140.html>
3. Січко В.М. Основні тенденції розвитку туризму в Україні / В.М. Січко // World of the travel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/sichko-sm-osnovni-tendentsiyi-rozvitku-turizmu-v-ukrayini>.
4. Кузьмук О. Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни: зарубіжний досвід : аналітична записка / О. Кузьмук // Сайт Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/270/>
5. Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів України на період до 2022 року // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>
6. Державні бюджети України 2016-2000 рр. // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>
7. Динаміка міжнародного туризму // World Tourism Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://media.unwto.org/press-release/2014-12-18/international-tourism-track-end-2014-record-numbers>
8. UNWTO Tourism Highlights, 2016 Edition // World Tourism Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284401727>
9. 2016 U.S. Travel and Tourism Statistics (U.S. Resident Outbound) // National Travel & Tourism Office [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://travel.trade.gov/outreachpages/outbound_general_information/outbound_overview.asp
10. Дані кількості музеїв // Museu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.museum.com/jb/show_maps?action=1&show=5
11. Музей как феномен культуры и его роль в деле культурного туризма // Мир знаний [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mirznaniy.com/a/133534/muzey-kak-fenomen-kultury-i-ego-rol->

v-dele-kulturnogo-turizma

12. Wildman D. About Museums / D. Wildman // American Alliance of Museums [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aam-us.org/about-museums>

13. 2015 Visitor statistics Washington, DC // Washington, DC Visitor Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://washington.org/press/DC-information/washington-dc-visitor-research>

14. Звіт Державного ермітажу. - 2014 // Ермітаж [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hermitagemuseum.org/wps/wcm/connect/2a9305dc-4e63-4837-a8be-ea354e121605/%D0%9E%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82+%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D0%AD%D1%80%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B6%D0%B0+2014.pdf?MOD=AJPERES&CONVERT_TO=url&CACHEID=2a9305dc-4e63-4837-a8be-ea354e121605

Надійшла 21.02.2017; рецензент: д. е. н. Бавико О. Є.